

Notícia d'un dipòsit monetari fundacional trobat a Ilerda

FRANCESC GIRAL*

Donem notícia d'un lot de tres monedes ibèriques aparegut durant una intervenció arqueològica d'urgència efectuada al nucli urbà de la ciutat de Lleida. Presentem les monedes i fem un breu esment d'altres conjunts de tipologia i significat similar.

CONTEXT ARQUEOLÒGIC DE LA TROBALLA

L'enderroc, l'any 2008, de dos edificis situats al carrer Magdalena de Lleida per tal d'edificar uns habitatges va motivar una intervenció arqueològica al solar per part del Servei d'Arqueologia municipal. Al llarg dels treballs realitzats es va documentar una seqüència estratigràfica ininterrompuda des d'inicis del segle I aC fins als nostres dies.

Els indicis més antics localitzats en la intervenció corresponien a un nivell d'habitació amb presència de materials ceràmics propis de la darrerïa del s. II aC i els inicis del I aC, com ceràmiques de vernís negre i àmfores itàliques, tot i que també es documentà la presència de material més antic, com una ansa d'*oinochoe* de vernís roig ilergeta. Posteriorment, es va constatar una primera ocupació constructiva de la qual es documentaren dos murs bastits amb còdols de riu associats a un nivell d'ús de terra compactada. En un moment immediatament posterior, un seguit de murs de diferents gruixos i fàbriques revelaven ja una ordenació regular dels espais. El lot de moneda que tractem aquí pertany a aquests moments coetanis de la construcció de l'edifici. Per sota del primer nivell d'ús, en el substrat de margues naturals d'una de les estances excavades es van identificar tres forats de petites dimensions i aproximadament equidistants l'un de l'altre. Enmig d'ells i dins d'un gobelet de ceràmica de parets fines que aparegué fragmentat, es van recuperar les tres monedes que presentem a continuació.

* Llicenciat en Història, Universitat de Lleida.

1. *bolśkan*. Denari. CNH 211.6.

a/ Cap barbat a la dreta amb collar puntejat. Darrere signes ibèrics bo.n.

r/ Genet amb llança a la dreta. A sota, sobre línia, llegenda ibèrica *bo.l.ś.k.a.n.*

3.81 g, Ø 16 mm, 3 h.

2. *iltirra*. Unitat. CNH 180.36.

a/ Cap masculí a la dreta amb dos rínxols darrere de l'orella, rodejat per tres dofins.

r/ Genet amb palma i clàmide a dreta, a sota llegenda ibèrica *i.l.ti.ŗ.ta.*

13.14 g, Ø 27 mm, 12 h.

3. *iltirra* Unitat. CNH 180.36.

a/ Cap masculí a la dreta amb dos rínxols darrere de l'orella, rodejat per tres dofins

r/ Genet amb palma i clàmide a dreta, a sota llegenda ibèrica *i.l.ti.ŗ.ta.*

11.75 g, Ø 26 mm, 3 h.

El denari de *bolśkan* és habitual entre els tresors de la península Ibèrica, apareixent als de Còrdova (TMPI 54), Granada (TMPI 59), Maluenda (TMPI 94) i Villar del Álamo (TMPI 152). Fou encunyat durant la segona meitat del segle II aC i va gaudir d'una extensa difusió (Domínguez, 1979, p. 91).

Pel que fa als bronzes ilergets, corresponen a una de les emissions més abundants de la seca i foren batutes entre finals del segle II aC i inicis del I aC. La difusió d'aquestes peces és eminentment de caràcter regional. Són una de les emissions més representades en territori ilerget, tot i que també en documentem puntualment algun exemplars en llocs distants, com per exemple els vint-i-nou del tresor d'Azaila (Villaronga, 1978) o l'exemplar localitzat al jaciment germànic de Zehdenick (Oberhavel, Brandenburg) (García-Bellido, 2004, p. 122).

Per tant, la deposició del conjunt monetari a l'interior del forat degué produir-se en algun moment del segle I aC. Aquest fet podria confirmar-se si tenim en compte el poc desgast que presenten les tres peces. A més, el material ceràmic que es va recuperar en el nivell immediatament posterior continuava dominat per les peces de vernís negre del Laci i les àmfores de la Campània, acompanyades de peces locals d'engalbes negra i vermella, fet que confirmava una cronologia entorn del canvi de segle i primera meitat del segle I aC (Moran, 2008, p. 3).

ALTRES DIPÒSITS I INTERPRETACIÓ

La presència de dipòsits votius ocults en jaciments arqueològics no és estranya i ni tan sols escassa. Vegem-ne alguns exemples.

El costum de realitzar rituals abans de l'aixecament de noves construccions estava ben estès des d'antic al Mediterrani. A la vella Mesopotàmia i a Egipte ja es tenia el costum de dipositar en les cimentacions de les construccions diferents elements a manera d'objectes commemoratius i propiciatoris de bons auguris, com els maons fundacionals o les plaques i els claus de fundació (Graciani, 2005, p. 537-546).

A la península Ibèrica, en nombrosos jaciments arqueològics apareixen un seguit d'ofrenes a l'interior dels habitatges, sota el nivell d'ús i sovint situades al peu de les parets de les cases o sota llindes de portes. Elements votius s'han localitzat, per exemple, als jaciments ibèrics del Cabezo de Alcalá d'Azaila (Beltrán, 1976, p. 120), a la necròpolis de Cabrera de Mar amb dates entre el 350 i el 250 aC (Barberà, 1970, p. 188-189) o a la Penya del Moro (Sant Just Desvern), on es va documentar la presència d'ous de gallina dins del revestiment d'un mur (Barberà *et al.* 1979, p. 32). Al poblat d'Alorda Park (Calafell) es van localitzar un seguit d'ofrenes de cabridets dins d'una mateixa estança i una banya de cérvol dins d'un dels murs (Sanmartí i Santacana, 1987, p. 157-169).

Sovint, l'aparició de cabridets i recipients amb ous s'associen a enterraments infantils, com succeeix a La Romana (La Puebla de Híjar, Teruel) (Beltrán, 1976, p. 309), al ja esmentat jaciment de la Penya del Moro (Barberà *et al.* 1979, p. 32),

i en molts altres exemples, documentant-se des del bronze final fins a l'època romana (Moneo, 2003, p. 409).

Ja en contextos romans, a la vil·la dels Tolegassos, fora del recinte i al costat dels murs de l'edificació de la primera fase, de mitjan segle I dC, es van documentar, també dins de petits nínxols excavats al terreny geològic, diverses gerres que reposaven sobre ossos d'aviram i que contenien ous de gallina (Casas i Merino, 1989, p. 99-100).

A Lleida, a les excavacions dutes a terme al solar de l'Antic Portal de Magdalena es van documentar set ofrenes similars situades en forats al sòl tant a l'interior com a l'exterior de l'edifici imperial bastit entre els segles I i II dC. En tots els casos es documentaren restes d'ous de gallina dins dels recipients (Lorient i Oliver, 1992, p. 48). Seguint en terres lleidatanes, a la vil·la romana de Corbins (Segrià) es localitzaren diverses urnes en nivells del segle II dC, la majoria de les quals situades al llarg dels murs principals de l'edifici. La primera que es va documentar va aparèixer dipositada a l'interior d'un retall en el terreny geològic, dins del qual també es van dipositar restes d'un cabrit i una moneda de Faustina I encunyada l'any 138 dC (Marí i Mascort, 1988, p. 91-92). A l'interior de l'urna es van identificar restes de closca d'ou. L'any 2006 es va recuperar una urna similar en un dels angles del pati de la vil·la del Romeral (Albesa, Noguera), també en contextos del segle II dC.

Altres dipòsits, com és el cas que presentem, contenen monedes. La significació que tenen les imatges presents en els anversos i els reversos, sovint religiosa, va convertir la moneda en un element perfecte per a assegurar-se el beneplàcit de les divinitats. Aquest caràcter d'amulet atorgat a les monedes és palès, per exemple, en l'abundància de monedes perforades, aparegudes en necròpolis.

Al palau de Persèpolis, el rei Darios va fer col·locar, a finals del segle VI aC, dos petits cofres de pedra a l'interior dels quals es van dipositar dues plaques de fundació, l'una d'or i l'altra de plata, acompanyades de monedes (Graciani, 2005, p. 540).

A Efes va aparèixer un conjunt de monedes datat el 600-590 aC sota la cimentació del temple d'Àrtemis (IGCH 1153). Si bé des d'un principi es va considerar un dipòsit fundacional i així ho ha anat reflectint la bibliografia, d'uns anys ençà la revisió de la seqüència estratigràfica de les excavacions ha posat de manifest que les monedes aparegudes no constituïen cap dipòsit fundacional, sinó que corresponien a restes d'ofrenes dipositades abans de l'amortització dels edificis anteriors a l'aixecament del temple l'any 560 aC (Bammer, 1991, nota 21). Tot i la nova proposta d'interpretació, la tradició de dipositar ofrenes de moneda als déus en el moment d'iniciar noves construccions també es donava en el cas dels temples, com queda palès mitjançant les monedes aparegudes sota l'estàtua d'Àrtemis al temple de Sardes, datat el 220-214 aC (IGCH 1299-1300).

Al jaciment del Puig de la Nau, ja a la Península, al recinte 38000, durant la campanya d'excavacions arqueològiques de 1998 es va localitzar un conjunt format per quatre arracades en creixent d'or, un passador bicònic d'or, un braçalet obert de plata i un òbol emporità (CNH 8.47), interpretat com una ocultació ritual de protecció o propiciatori de riquesa (Oliver Perea, 1999, p. 198).

A Bailo, a l'estrat corresponent a la primera ocupació, es va documentar un lot de quatre monedes, dos asos de Bailo i dos de Carteia, dipositades en la construcció d'una conducció hidràulica de finals del segle II aC (Arévalo i Bernal, 2007, p. 345). Sota el terra d'una *taberna* del jaciment d'Eliocroca (Llorca) es van documentar quatre peces ceràmiques amb una moneda de Calígula encunyada en 37-38 dC (Pérez, 2007, p. 69). També a Carmona, en el reompliment d'una rasa de cimentació, en la qual també van aparèixer diverses inhumacions infantils, es van localitzar quatre monedes, la data d'encunyació de la més moderna essent el 18 dC (Caballos, 2001, 247-248).

A Valentia, entre tots els dipòsits rituals que ha identificat i estudiat Ribera (2008, p. 269-294) cal destacar l'ocultació dins d'un petit cofre de fusta de sis asos romanorepublicans al costat de la torre de la porta nord de la ciutat. Janus, representat a l'anvers d'aquests monedes, era la deïtat que guardava les portes i la que propiciava un bon inici per tal d'arribar a un bon final (Ribera, 2008, p. 278). Sense cap dubte, la presència d'aquestes monedes en aquest punt exacte no és aleatòria. El mateix resultat es devia esperar del conjunt aparegut a l'*Asclepieion d'Emporiae*, format per tres asos romans (un RRC 61/2 y dos RRC 56/2) dipositats sota una columna i protegits per tres pedres. La interpretació del dipòsit es posa en relació amb un seguit de reformes i reestructuracions que va patir el temple a mitjan del segle II aC, i en concret amb el possible aixecament d'un altar (Campo, 1993, p. 196).

Acabem de veure com la deposició d'ofrenes o de dipòsits de caràcter ritual en relació amb la construcció de noves edificacions era un fet quotidià en el món antic. Els pobles mediterranis feren d'aquest un ritu més del seu corpus màgic. La monetarització de les societats ibèriques i la presència grega, feniciopúnica i romana a la península Ibèrica va suposar l'adopció de nous costums importats, com la presència de moneda en els conjunts rituals, que en molts casos conviuran amb la tradició popular existent.

El conjunt monetari recuperat a Magdalena respon a aquest costumari importat a Hispània i s'afegeix així a la llarga nòmina de dipòsits fundacionals documentada a la Península.

BIBLIOGRAFIA

ARÉVALO, A.; BERNAL, D. (2007). *Las ceteriae de Baelo Claudia: avance de las investigaciones arqueológicas en el barrio meridional* (200-2004). Cadis.

BAMMER, A. (1991). «Les sanctuaires des VIIIe et VIIe siècles à l'Artémision d'Ephèse, Architecture sacrée de l'Anatolie». *Revue Archéologique*, núm. 1, p. 63-83.

BARBERÀ, J. (1969-1970). «La necrópolis ibérica de Cabrera de Mar (excavación 1968-1969)». *Ampurias*, núm. 31-32, p. 169-189.

BARBERÀ, J.; MORRAL, E.; SANMARTÍ, E. (1979). «La Peña del Moro de Sant Just Desvern (Barcelona)». *Quaderns de Treballs* (Barcelona), núm. 1.

BELTRÁN, M. (1976). *Arqueología e historia de las ciudades antiguas del Cabezo de Alcalá de Azaila (Teruel)*. Saragossa.

CABALLOS, A. (2001). *Carmona romana*. Sevilla.

CAMPO, M. (1993). «Objetos paramonetales y monedas objeto en Emporion/Emporiae». *Rivista Italiana di Numismatica*, núm. xcv, p. 193-205.

CASAS, J.; MERINO, J. (1989). *L'Olivet d'en Pujol i els Tolegassos: dos establiments agrícoles d'època romana a Viladamat (Campanyes de 1982 a 1988)*, vol. 1. Girona.

CNH = VILLARONGA, L. (1994). *Corpus Nummum Hispaniae Ante Augusti Aetatem*. Madrid.

DOMÍNGUEZ, A. (1979). *Las cecas ibéricas del Valle del Ebro*. Saragossa.

DOMÍNGUEZ MONEDERO, A. (2003). «Comercio, santuarios y moneda en la Grecia Arcaica». A: *Atti del convegno internazionale Moneta mercanti banchieri. I precedenti greci e romani dell'Euro*, Cividali del Friuli, 26-28 de setembre de 2002, p. 39-64.

GARCÍA-BELLIDO, M.P. (2004). *Las legiones hispánicas en Germania: moneda y ejército*. Madrid.

GRACIANI, A. (2005). «Depósitos fundacionales en las cimentaciones mesopotámicas y egipcias». A: IV Congreso Nacional de Historia de la Construcción, 27-29 de gener de 2005. Cadis.

IGCH = THOMPSON, M., KRAAY, C., MØRKHOLM, O. (1973). *An Inventory of Greek Coin Hoards*. Nova York.

LORIENTE, A.; OLIVER, A. (1992). *L'Antic Portal de Magdalena*. Lleida.

MARÍ, L.; MASCORT, M. (1988). «Una ofrena de fundació a la vil·la romana de Corbins (Segrià)». *Recerques Terres de Ponent*, núm. IX, p. 89-96.

MONEO, T. (2003). *Religión Ibérica. Santuarios, ritos y divinidades (siglos VII-I aC)*. Madrid.

MORÁN, M. (2008). *Memòria d'intervenció arqueològica*. Lleida. [Inèdit].

OLIVER, A.; PEREA, A. (1999). «El depósito fundacional del Puig de la Nau

(Benicarló, Castellón)». *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses*, núm. 20, p. 189-207.

PÉREZ, A. (1998). «Tres casos de rituales fundacionales o propiciatorios en construcciones domésticas en el Alto Imperio. ¿Latinidad o Indigenismo?». *Arys*, núm. 1, p. 195-206.

PÉREZ, M. (2007). «Un edificio romano de tabernas en Lorca (Siglos I-V d.C.)». *Alberca*, núm. 5, p. 67-79.

RIBERA, A. (2008). «Depósitos rituales de Valentia (Hispania). De la primera fundación republicana (138 a.C.) a la segunda augustea». A: *I riti di costruire nelle acque violate*, Roma, 12-14 de juny de 2008, p. 269-294.

SANMARTÍ, J.; SANTACANA, J. (1987). «Un recinte cultural al poblat ibèric d'A-lorda Park (Calafell, Baix Penedès)». *Fonaments*, núm. 6, p. 157-169.

TMPI = VILLARONGA, L. (1993). *Tresors monetaris de la Península Ibèrica anteriors a August: repertori i anàlisi*. Barcelona.

VILLARONGA, L. (1978). *Las monedas ibéricas de Ilerda*. Barcelona.